

МЕТОД СОКРАТА В ЧАСИ ПОСТПРАВДИ

Кулик Є.

e-mail: yevhen.kulyk@nure.ua

Науковий керівник – к. філос. н., доц. Горячковська Г.М.

Харківський національний університет радіоелектроніки, каф. СГН
м. Харків, Україна

Everyday life imperceptibly absorbs our ability to think independently: we often act automatically, relying on habits, the influence of traditions and numerous stereotypes. At the same time, information reality increasingly ignores the truth or falsity of facts and spreads uncertainty. For decades, researchers have been discussing the phenomenon of "post-truth" – the loss of the meaning of truth and fact in modern culture. In these conditions, it is philosophy that encourages us to stop and question even what seems obvious. And we return to the classical practice of Socratic maieutics.

Філософія – одна з найдавніших форм духовного досвіду людства. Вона народилася не як спеціалізована наука, а як внутрішня потреба людини зрозуміти світ і саму себе, відповісти на питання «чому існує світ?» і «що таке істина?». Філософія починається з подиву і сумніву та, на відміну від фізики чи біології, не обмежується вивченням окремої частини реальності, її цікавить найзагальніше: буття як таке, пізнання як процес, цінності як основа людського життя. Буквально філософія – це «любов до мудрості». Утім, мудрість – не просто знання фактів, мудрість – це вміння бачити зв'язки між речами, усвідомлювати наслідки власних дій і розуміти обмеженість свого знання. Філософія постає як особливий спосіб мислення, здатність людини зупинитися посеред повсякденності й запитати себе: «що насправді відбувається?», «чому я вважаю це істинним?», «чи можу я бути впевненим у своїх переконаннях?».

Саме повсякденність непомітно поглинає нашу спроможність самостійно мислити: ми часто діємо автоматично, спираючись на звички, впливи традиції та численних стереотипів. Водночас, сучасна інформаційна реальність все більше ігнорує правдивість чи хибність фактів і поширює невизначеність. Вже десятиліття дослідниками обговорюється феномен «постправди» (post-truth) – втрата ваги істини і факту в сучасній культурі [1, 2]. В цих умовах саме філософія спонукає зробити паузу і поставити під сумнів навіть те, що здається очевидним. І ми повертаємось до класичних практик протидії софістиці, зокрема, до сократичної майевтики, яка задіює сумнів як інструмент у ситуації морального вибору, світоглядної кризи, допомагає не панікувати, а аналізувати, розрізняти знання і припущення, факти й переконання, емоції та аргументи. Ми усвідомлюємо, що здатність сумніватися є однією з найважливіших рис людського мислення.

Сократ не читав довгих лекцій і не намагався довести людям, що саме

він має рацію. Замість цього він просто ставив запитання, влучність яких змушувала людей по-іншому подивитися на власні переконання. Багато хто з опонентів Сократа був упевнений, що прекрасно знає, що таке справедливість, чесність або мужність. Але під час розмови вони раптом усвідомлювали власну обмеженість. І славетна теза Сократа «Я знаю, що нічого не знаю» сприймалась не як лукавство, а як визнання, що справжнє пізнання починається тоді, коли людина чесно усвідомлює, що вкрай мало розуміє.

Через багато століть схожий метод висунув французький філософ Рене Декарт. Він запропонував досить сміливий підхід: якщо ми хочемо знайти справжню істину, потрібно спочатку поставити під сумнів усе, у чому можна сумніватися. Декарт показав, що сумнів допомагає відокремити справжні знання від помилок, звичок або неперевіраних переконань. Саме завдяки такому підходу Картезій зрозумів, що можна сумніватися майже в усьому – у своїх відчуттях, у знаннях, навіть у тому, як ми бачимо світ. Але є одна річ, у якій сумніватися неможливо – сумнів. Якщо людина сумнівається, значить вона мислить. А якщо вона мислить – значить вона існує. Саме так з'явилася його знаменита фраза: «Я мислю, отже, існую». І сьогодні ця ідея звучить не менш актуально, ніж багато століть тому.

У сучасному інформаційному середовищі велика кількість даних не гарантує глибокого розуміння. Щодня людина стикається з шквалом реклами, новин, думок, коментарів і різних оцінок. У такій ситуації здатність мислити критично є надважливою. Саме філософія допомагає розвинути цю навичку. Вона вчить не приймати будь-яке твердження просто тому, що воно звучить емоційно, впевнено, переконливо або є популярним. Коли ми починаємо сумніватися в тому, що раніше здавалося очевидним, то поступово виникає внутрішній діалог, людина ставить собі вже не загальні, а дуже особисті запитання: «що для мене справді має цінність?», «у що я вірю насправді, а що є лише впливом суспільства, культури чи виховання?». І філософія перестає бути суто теоретичним знанням із підручника та перетворюється на живий спосіб самопізнання, допомагає людині краще усвідомити власні почуття і переконання, більш уважно та відповідально ставитися до своїх рішень.

Те, що більшості людей сьогодні здається «очевидним», колись було результатом тривалих роздумів і суперечок. Філософія впливає на культуру набагато глибше, ніж може здаватися. Вона не створює картин чи законів безпосередньо, але формує спосіб мислення, через який люди сприймають свободу, справедливість, гідність і відповідальність, а далі формують спосіб життя і візію майбутнього. Саме здатність ставити запитання і перевіряти власні переконання дозволяє людині виходити за межі звичних уявлень і відкривати в будь чому новий сенс. Філософія не дає готових відповідей на всі питання, проте вона вчить головного – це думати самостійно. І, можливо, саме тому її значення не зникає з часом, бо вона допомагає людині не просто

жити у світі, а свідомо розуміти його і своє покликання.

Філософія вчить не приймати все беззастережно, допомагає помічати суперечності, ставити під сумнів усталені переконання і шукати аргументи замість сліпої згоди. Це безпосередньо впливає на наш спосіб бути в цьому світі, нашу спроможність не лише мислити, але й проявляти гідне ставлення до оточуючого світу, ілюструючи тезу Сократа «Лише добра людина знає, що таке добро». Отже, філософія – це не просто теоретичні міркування чи історія давніх ідей. Передусім, це спосіб мислення, який вчить людину дивитися на світ уважніше і опікуватися світом [3, 4]. Філософія потрібна не лише як предмет в університеті, а як спосіб краще зрозуміти себе і світ навколо. Професійні знання дають нам навички й можливості, утім, саме філософія змушує задуматися, для чого ми все це робимо і які наслідки можуть мати наші рішення. Важливо не просто реагувати, а вміти мислити проактивно, відповідально і самостійно обирати власні цінності.

Список використаних джерел:

1. Волковський, В.П. (2019). Доля філософії в епоху постправди: слуга короля чи клоун на агорі. Україна модерна. Справа філософії у сучасній Україні, 26, 80–99. https://uamoderna.com/images/archiv/26-2019/UM-26-druk_Volkovskiy88-98_compressed.pdf
2. Верстін, А. (2025). Епоха пост правди у працях філософів ХХ-ХХІ століть: теоретико-філософський аналіз. Humanities Studies. Випуск 23 (100). С. 17-25. DOI <https://doi.org/10.32782/hst-2025-23-100-02>
3. Коробкіна, Т.В., Дашенкова, Н.М., Горячковська, Г.М. (2025). Критична освіта гідності: як навчати людину, яка шукає сенс у світі без істини. Перспективи та інновації науки. № 5(51). С. 784-794. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-5\(51\)-784-794](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-5(51)-784-794)
4. Korobkina, T., Dashenkova, N., Myttseva, O., Horiachkovska, H., Bakalenko, O., Omelchenko, V.; Chaika, O. (Eds.) (2025). Education without a face in the age of existential deficit: how globalization, post-truth, and the politics of meaninglessness dehumanize pedagogy. Educational policy and reforms: the impact of globalization. Kharkiv: TECHNOLOGY CENTER PC, 70-102 <https://doi.org/10.15587/978-617-8360-20-7.ch3>